

4. Pohled zvnějšku: Ruská literatura a slovanské literatury ve Wollmanově *Slovesnosti Slovanů*

Nové vydání slavné knihy Franka Wollmana (5. 5. 1888 – 9. 5. 1969) *Slovesnost Slovanů*⁵⁸ evokuje řadu obecných úvah o podstatě slavistiky, slovanské filologie, literární vědy a komparatistiky, stejně jako o koncepci celku slovanských literatur a o jednotlivých slovanských literaturách. Naše reflexe, vycházející z předchozích našich úvah, připomíná tuto Wollmanovu zásadní knihu, která stála u kolébky české srovnávací literární vědy a komparativní slavistiky a zejména její pražsko-brněnské větve, které syn Franka Wollmana Slavomír (3. 8. 1925 – 27. 1. 2012) říkal „česká škola literární komparatistiky,⁵⁹ zejména z hlediska zastoupení a koncepce ruské literatury.

Slovanský znak či slavismus, tedy i kvalita slovanských literatur, není chápán jen jako vlastnost delimitační, ale především scelovací, integrující a dokonce přesahující, transcendingující. Slovanské literatury jsou viděny

58 F. Wollman: *Slovesnost Slovanů*. Ed.: I. Pospíšil, M. Zelenka. Česká asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Středoevropským centrem slovanských studií a Slavistickou společností Franka Wollmana. Red.: E. Niklesová, redakční spolupráce: N. Čuveleva. 2. vyd. (1. vyd. 1928). Brno 2012. Původní vydání: F. Wollman: *Slovesnost Slovanů*. Praha 1928. Něm. překlad: F. Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von R. Ibler und I. Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von K. Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von R. Belentschikow und R. Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003. Tento text se zčásti opírá o autorovy partie ve studii napsané spolu s Milošem Zelenkou *Střední Evropa jako křížovatka metodologií: Slovesnost Slovanů Franka Wollmana – tradice a souvislosti* (Nad druhým českým vydáním) a o její německou verzi a o autorův text v německém vydání *Sieben Bemerkungen zu Frank Wollmans Slovesnost Slovanů*. In: F. Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von R. Ibler und I. Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von K. Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von R. Belentschikow und R. Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003 (aus dem Tschechischen übersetzt von Reinhard Ibler).

59 Viz S. Wollman: *Česká škola literární komparatistiky. Tradice, problémy, přímós*. Univerzita Karlova, Praha 1989. Týž: *Porovnávací metoda v literárnej vede*. Tatran, Bratislava 1988. Viz naši studii o S. Wollmanovi i jeho nekrolog: Slavomír Wollman a slavistika dnes (Několik jubilejních poznámek k novější tvorbě). In: *Kontexty literární vědy II. Literárněvědná společnost, o. s., OFTIS, Ústí nad Orlicí 2009*, s. 11–17. Приложение: *Скончался славист и компаративист Славомир Волльман*. In: *Новая Русистика 2012, supplementum Международная славистика в прошлом и настоящем: проблемы методологии и кризис организации*, с. 77–85.

jako celek, ale současně jako diference, rozpolcenost, pluralita, semenišťe a kadlub vlivů a průniků, jako vnitřně rozrůzněná, a přece celistvá entita (eidos). Slovanské literatury reflektují nejen etnicitu Slovanů a jejich historický vývoj, ale také a především prostorově administrativní kategorie, například střední Evropu, Balkán, východní Evropu a v přesahu i Asii. Tyto kontexty bere Wollman masivně do úvahy, kdykoli je to možné a funkční: ukazuje slovanský svět jako vždy otevřený ostatní Evropě (italská kultura v Dalmácii, germánské působení na západní Slovany, Rusko a Evropa apod.).

Jádra Wollmanova výkladu jsou v zásadě dvě: ústní epika a lyrika a romantismus a ta jsou, jak patrně, navíc geneticky spojena. Zde sleduje základní obsahový a tvarový znak jihoslovanské a východoslovanské epiky a lyriky a západoslovanské lyriky, v níž hledá zrcadlení vztahu člověka a skutečnosti. Zdálo by se, že se Wollman zaměřuje spíše na velké kulturně literární bloky a ilustruje je příklady konkrétních autorů a děl, Wollman je však přesný a dynamický i v detailu, v tom, jak vidí vývoj jednotlivých autorů: J. Słowacki podle něho anticipuje modernu, N. K. Batjuškov směřuje k neoklasicismu, z N. S. Leskova (který v původním vydání chybí i v rejstříku) vyhmátl schopnost typizace a fabulace a znalost národního života.

Wollmanovo vývojové paradigma se snaží udržet celistvost a celistvý základ slovanských literatur od stop mytické tvorby přes církevněslovanskou vzdělanost a vznik západoslovanského písemnictví dále k reformaci, humanismu, katolicismu a baroku až k výstupu lidové slovesnosti a jejímu impaktu na romantismus, který měl jak autochtonní, tak jinonárodní ideové prameny (především německé a anglické). V tomto jednotném obraze jsou však mezery, rýhy, skuliny dané vývojovými nepravidelnostmi a neidylickým osudem Slovanstva. Současně Wollman postřehl, že právě tyto „nedostatky“ slovanských literatur, jejich vývojový regres mohou přinést nová propojení a nové vývojové impulsy. Tak se může překvapivě stát, že slovanské literatury mohou svými některými částmi stanout na čele vývoje: to vidí třeba u Petra Velikého, který je mu prvním evropským osvícenským monarchou dávno před západoevropskými a středoevropskými „filozofy na trůně“, v ruské literatuře druhé poloviny 19. století, ale také například u Karla Hynka Máchy, jehož pokládá přímo za vrchol evropského romantismu a staví jej – otázka je, zda zcela právem – před Puškina a polské romantiky.

I když *Slovesnost Slovanů* byla a je ceněna hlavně pro své teoretické a koncepční výboje a také jako důležitý studijní materiál, podstatná je zejména její literárněhistorická úloha. Zejména v případě jihoslovanských a východoslovanských literatur jsou evropská paradigma podle něho nevhodná a jejich uplatnění je omezené. Jinak řečeno: jsou užitečná pouze

jako pozadí skutečné, reálné typologie. Zde se jako novější varianta nabízí buď radikální řešení ve smyslu zásadního vývojového posunu založeného na tzv. zpoždění, nebo umírněnější, postupně evoluční varianta, kterou tu navrhuje. Takto je například koncipováno paradigma vývoje ruské literatury Vadima Kožinova ze 70. let⁶⁰, v němž je klasicismus zcela vytěsněn a celé 18. století a první třetina 19. století je označena jako zpožděná ruská renesance (personifikovaně od Lomonosova po Puškina). Baroko reprezentuje dílo N. V. Gogola, sentimentalismus F. M. Dostojevskij, zejména jeho prvotina *Chudí lidé* (1846) romantismus slavjanofilové a kritický realismus je posunut až na okraj 19. století. Tato koncepce však zapomíná, že nelze ignorovat fakt, že ruský klasicismus a sentimentalismus běžně fungovaly již v 18. století, i když možná zcela neodpovídaly společenským a duchovním poměrům ruské společnosti. Kdybychom tuto ignoranci připustili, museli bychom literatura a její vývoj pokládat za prostou kopii společenských procesů, které nemohou společnost ani předbíhat ani se za ní opožďovat. Ale to není pravda ani v středoevropských a západoevropských literaturách. Východiskem může být již vícekrát zmiňovaná koncepce prae-post paradoxu nebo prae-post efektu, kterou jsme vyložili v několika statích.⁶¹ Jde o to, že literatura si cizí vývojové impulsy osvojuje v několika vlnách, že je vstřebává pozvolna a postupně. V 18. století jde o první vlnu klasicismu, osvícenství, sentimentalismu a preromantismu, o jejich imitaci, zatímco později se tyto jevy znovu vracejí: Gogol je opravdu značně barokní (jeho láska k baroku a zájem o katolicismus jsou známé), Dostojevskij užívá sentimentalismu v *Chudých lidech* jako zbraně proti sociologické jednostrannosti ruské naturální školy, ruský literární proces 18. a 19. století má skutečně v globálu renesanční rysy, ale uvnitř již bují jiné literární tvary a směry. Podobné rysy mají i literatury jihoslovanské a určitými retušemi by mohla projít i periodizace západoslovanských literatur, přičemž je zřejmé, že každá z těchto slovanských literatur má svá vývojová specifika. Wollmanovo pojetí je současně i výzvou k „revizi“ dosavadních tradičních vývojových modelů, dosud víceméně převzatých ze západoevropských literárněhistorických inventářů.

Základní Wollmanovou tezí je to, že slovanské literatury vznikaly na evropských kulturních křížovatkách jako produkt mediteránního kul-

60 В. Кожинов: *К социологии русской литературы XVIII-XIX веков (К проблеме литературных направлений)*. In: Литература и социология. Москва 1977, с. 137–177.

61 I. Pospíšil: *Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel*. *Zagadnienia rodzajów literackich* 1999, 42, z. 1–2, s. 25–47; I. Pospíšil: *О некоторых специфических чертах развития русской литературы*. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Slavica Litteraria*, X 3, 2000, s. 27–41.

turního typu: právě zde Wollman antcipoval podobné snahy Dionýze Ďurišina a italských komparatistů.⁶² Nehledě na složité historické osudy jednotlivých slovanských pospolitostí (tatarský vpád u východních Slovanů, turecké války u jižních, germanizační tlak u západních) vidí Wollman kontinuitu slovanskou a evropskou, neboť nebylo možno zabránit průniku a proudění literárních látek: navíc se Slované neuzavírali ani prouděním východním (Byzanc a Asie). Z tohoto hlediska mohl Wollman konstatovat, že „slovanské literatury byly bohatší než literární průměr západoevropský o vlastní hodnoty“⁶³, že sdílely stejné nebo podobné hodnoty, takže „na literární mapě Evropy slovanské oblasti byly by zakresleny asi týmiž anthropologickými barvami a týmiž zónami historických epoch a myšlenkových proudů; jen snad by byl rozdíl v stupni barev a v síle pruhů. Ale kromě toho přistupovaly by mezislovanské odstíny barevné a daleko složitější síť vlivů mezislovanských, zvláště v oboru látkovědy a také v typologii. Toto mezislovanské plus není způsobeno jen dědictvím byzantské kultury a orthodoxií, není jen podmíněno více méně organickým zasahováním západoevropských vlivů, leč též jejich přijetím, výběrem a způsobem zpracování.“⁶⁴

V postwollmanovské komparatistice obecně šlo kromě hlubšího poznání literárních jevů (jednotlivých děl, děl různých autorů různých národních literatur), včetně bi- a polyliterárnosti a dvojdomosti a vícedomosti, o vytváření vyšších obsahových syntéz. Prvním krokem k nim je přirozená existence tzv. příbuzných literatur, jazykově, kulturně, společensky, eventuálně politicky blízkých celků. Tradičně se uvádějí slovanské literatury; stěží lze však stejně snadno hovořit o románských nebo germánských literaturách. Jinak řečeno: mechanické převádění jazykové blízkosti na blízkost literární není možné a také v případě slovanských literatur byly vysloveny pochybnosti o jejich kompaktnosti, jejíž intenzita se mění (výraznější byla na počátku literárního vývoje a pak snad v 18. a zejména v 19. století v letech národních obrozenských hnutí, kdy byla bývalá i jsoucí blízkost znovu posílena).

Ruská literatura nemůže ve Wollmanově pojetí nemít klíčové postavení, a to nejen kvantitativně. Je to ovšem dáno jejím mezinárodním významem, který si postupně budovala od 18. století, zejména však dobudovala v století následujícím a minulém. Nicméně třeba si uvědomit, že Frank Wollman jako český žák Matiji Murka (1861–1952), jehož prezident, jinak

62 *Il Mediterraneo. Una rete interletteraria. La Méditerranée. Un réseau interlittéraire. Stredomorie. medziliterárna sieť.* A cura di Dionýz Ďurišin e Armando Gnisci. Roma 2000.

63 F. Wollman: *Slovesnost Slovanů*. Praha 1928, s. 234.

64 F. Wollman: *Slovesnost Slovanů*. Praha 1928, s. 233–234.

také sociolog a historik filozofie a v neposlední řadě rusista T. G. Masaryk povolal na Univerzitu Karlovu z Lipska, se musel přiklánět materiálově i svým školením (jihoslovanské literatury, zejména dramatika⁶⁵) k jihoslovanskému folklóru (později sbíral se svými slovenskými žáky na Slovensku pohádky) a jako Čech, jenž měl blízko k Polákům nemohl nedocenit tyto literatury: to je patrné zejména v místech, kde vyzvedává českou gotickou literaturu 14. století, polskou renesanci a humanismus, romantismus a *Máj* Karla Hynka Máchy.

Wollmanův výklad má několik hodnotových jader: na prvním místě stojí folklór, ústní lidová slovesnost, orální produkce. Sám název je vlastně Wollmanovou slovní hříčkou: české slovo „slovesnost“, které je běžné ve všech slovanských jazycích, ovšem s různými významy a jejich posuny, znamenalo v češtině 19. století jednak folklór, ústní slovesnost, v pojetí Josefa Jungmanna také teorii literatury, později i literaturu, jako ostatně v ruštině (Čechovův *Учитель словесности*). Wollman je tedy používá ve smyslu „literatura“, tedy zapsaný ústní produkt, ale současně je tam narážka na silnou a skoro dominantní pozici folklóru v slovanských literaturách, a to jsou ovšem především jihoslovanské a východoslovanské. To ostatně zdůrazňuje již v počátečních partiích své publikace, když píše o mytických počátcích slovanské tvorby a zejména později, kdy rozebírá literaturu Kyjevské Rusi. I když si je Wollman plně vědom toho, že po misi Konstantina a Metoděje již Velká Morava a později přemyslovský český stát přistoupily na latinský ritus a země se stala součástí Svaté říše římské národa německého, pokládá církevněslovanskou vzdělanost za přirozenou součást české kulturní tradice: tato jistá východozápadní rozdvojenost, jež nemizí ze scény české politiky dosud, překonává svou koncepcí mediteránnosti.⁶⁶ Dichotomii Východ – Západ považuje za pozdější inovaci po církevním schizmatu a později spojovanou s mongolským vpádem a jistou izolací východních Slovanů, i když ne úplně a později nehistoricky aktualizovanou politickým vývojem 19. a zejména 20. století a studenou válkou. Ve sféře kultury nevidí důvody tohoto rozpojení a v mediteránní tradici,

65 Viz knihy F. Wollmana o jihoslovanském dramatu (slovinském, charvátském a srbském) vtělená potom do knihy *Dramatika slovanského jihu* (Praha 1930).

66 Viz naše studie: *Mediteránní centrismus a ruská literatura*. Universitas 1995, č. 2, s. 14–19. *Il centrismo interletterario mediterraneo e la letteratura russa*. In: *Il Mediterraneo. Una rete interletteraria. La Méditerranée. Un réseau interlittéraire. Stredomorie medziliterárna sieť*. A cura di Dionýz Ďurišin e Armando Gnisci. Università degli studi di Roma „La Sapienza“, Studi (e testi) italiani. Collana del Dipartimento di italianistica e spettacolo, Bulzoni Editore, Roma 2000, s. 101–109; francouzská verze, *Centrisme interlittéraire méditerranéen et littérature russe*, s. 305–313; česká verze: *Meziliterární mediteránní centrismus a ruská literatura*, s. 509–516.

jež pramenila z kořenů egyptsko-sumersko-akkadské (mezopotámské) civilizace s pozadím jiho- a východoasijským a vyústěním řecko-římským (antickým), jež to ve své filozofii a literatuře zpracovalo v komplex, který se stal východiskem evropského středověku, ale také renesance, humanismu, reformace, protireformace, baroka a posledního velkého návratu k antice – evropského klasicismu. To, že Wollman zdůraznil zejména komplex renesančně humanistický (jeho kapitola se jmenuje Reformace, humanismus, katolizace, baroka a poté následuje Ústní epika a lyrika a Obrodná hnutí za osvícenství) ukázal celou tuto dobu jako jeden časový i teritoriální/areálový celek. I když Wollman již nemohl zachytit nová úsilí o integraci baroka do ruské literatury v statích neruských i ruských/sovětských badatelů zhruba od 60. let 20. století (toho si ovšem dobře všiml už jako zkušený badatel), viděl ovšem zprostředkovačí vliv tzv. západní Rusi a úsilí polské, resp. polsko-bělorusko-maloruské/ukrajinské.⁶⁷

Na jedné straně tedy Wollman viděl protrahovanou slovanskou jednotu nebo slovanský literární celek, i když diferencovaný; nebyl však rozhodně zastáncem nějaké umělé slovanské jednoty, ani kulturní, literární, natož politické. Ale hledal slavismy, tj. společná slovanská místa (loci communes, topoi) tam, kde to bylo funkční. Zajímavé je, že klasicismus nevydělil jako něco klíčového právě u Slovanů a zejména u Rusů, kde sehrál významnou úlohu, ač někdy zpochybňován nebo – jako u Wollmana – skryt pod osvícenstvím, v rekonstituování celku ruské literatury v jejím vyrovnávání s evropským Západem, jako startovní plochu k pre-romantickým prouděním a ruskému romantismu, jenž se vyvíjel zhruba ve stejné době jako romantismus anglický, snad ještě před romantismem francouzským a po „romantice“ německé (die deutsche Romantik).

Problém je v tom, že se Wollman příliš nezamýšlel nad tím, proč Rusové dosáhli v literatuře takových úspěchů v 19. století, kdy šokovali svět svými amorfními výtvoři (romány Lva Tolstého, Fjodora Dostojevského, později nepodařenými dramatickými romány nebo úspěšnými románovými kronikami Nikolaje Leskova) a naopak se podívovali novelistickému umění Ivana Turgeněva). V tom se podobá svému již zmíněnému učiteli Matijovi Murkovi.

Murkova přirozená dvojdomost, tj. jeho tvorba lingvistická i literárněvědná, vyplývá ze synkretické povahy jeho díla, z jeho filologického základu

67 Viz A. Лаппо-Данилевский: *Politische Ideen in Rußland des 18. Jahrhunderts. История политических идей в России в XVIII веке в связи с общим ходом развития культуры и политики*. Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Bd. 1. Предисловие М. Ю. Сорокиной. Подготовка текста М. Ю. Сорокиной при участии К. Ю. Лаппо-Данилевского. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2005.

jako staré jednoty jazyka a jeho esteticky hodnotných produktů. Jak jsme napsali ve studii o některých aspektech Murkova literárněvědného díla⁶⁸, Murko vycházel ještě z filologické jednoty, a navazoval tak na koncepci, které například v českém prostředí prezentovali Pavel Josef Šafařík a Josef Jungmann. V Murkově době se ovšem stará filologie již zřetelně rozpojila a bylo to zejména od sklonku 19. století v době převažujících duchovědných/psychologických/intuitivistických metod. Jelikož spojení filologie bylo již tehdy v původní podobě neúnosné, vybírá si Murko ty oblasti, v nichž je nejfunkčnější tehdy a vlastně dodnes: folklór a starší vývojové fáze umělé literatury – podobně A. A. Potebňa. Horákův český výbor z Murka z roku 1937⁶⁹ vykazuje onen komplexně filologický přístup (např. ruský román jako příklad problematiky kulturního posunu na ose západní Evropa – Slované, resp. Evropa – Rusko; slovanská vzájemnost jako průsečík různých, často kontroverzních pojmů, jež vykládá historie, filozofie, ale také filologie a které mají i silné ideologické pozadí) a současně jsou z hlediska výběru subjektivní, neboť vyjadřují postoj autora této stati i dvě oblasti jeho zájmu – literární teorii, historii a genologii na straně jedné a dynamickou, konfliktní a flexibilní koncepci slavistiky včera a dnes na straně druhé.

V tomto smyslu je příznačná Murkova studie *Počátky ruského románu*, jež vznikla jako habilitační přednáška na Filozofické fakultě Vídeňské univerzity (německý text otištěn ve Wiener Zeitung 9.–10. ledna 1897 jako Die ersten Schritte des russischen Romans; Horák uvádí slovinské znění, Ljubljanski Zvon, XVII, 18987, 151–155, 207–212). Po vzoru tehdejší lingvistiky, která v srovnávacím jazykozpytném bádání hledala prameny, genezi těchto jevů, tedy v daném případě „zázraku ruské literatury“ a zejména románu, jenž stanul na čele světového vývoje právě v ruském provedení do druhé poloviny 19. století a zejména na přelomu 19. a 20. století, pátrá po kořenech tohoto jevu a nachází je v migraci (A. Veselovskij, 1838–1906) látek a motivů ze západní Evropy jinოსlovanským prostřednictvím, zejména českým a polským. Tím vlastně Murko říká dvě věci: ruský román je nepůvodním, allochtonním jevem, ale současně má autochtonní prameny, ale ty zase vidí v přenosu (transpozici, transplan-taci, transgresi) epických látek (Stoffgeschichte).

68 I. Pospíšil, M. Zelenka (eds.): *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky*. Sborník studií. Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně, Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2005, s. 46–53.

69 M. Murko: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest*. Graz 1897. M. Murko: *Rozprawy z oboru slovanské filologie*. Uspořádal J. Horák. Praha 1937.

Tyto úvahy nám však vůbec nevysvětlují „zázrak“ ruské literatury, vznik a vývoj románu na ruské půdě a jeho umělecké kvality: látkově je tu zcela bezmocná a spíše se tím analyzuje kulturní půda, z níž mohl vyrůstat. To, že Murko zcela opomíjí vlastní východoslovanské či ruské texty 15.-17. století ve čele s *Životem protopopa Avvakuma jím samým napsaným* (1672–75) a v téže době za Alexeje Michailoviče napsané světské povídky (бытовые повести) typu Savvy Grudcyna nebo Frola Skobejeva, tedy svár sekularizace a sakralizace, jenž dotvrzuje naši tezi o románu jako „nechtěném dítěti“ ruské literatury, jež se sem muselo několikerým sítem vtlačit a tím získat osobitý tvar.⁷⁰ Je jen logickým vyústění tohoto filologického postupu. Na druhé straně vedle tohoto pomíjivého stojí trvalejší hodnoty této Murkovy reflexe, a to že pochopení jedné národní literatury je možné toliko na pozadí širších souvislostí.

To se velmi podobá pojetí Wollmanovu. Na rozdíl od něho byl Murko skutečným rusistou, jeho pobyt v Rusku ho vlastně badatelsky inicioval, zejména studium A. Veselovského a kontakt s ruskými filology.⁷¹ Wollman, jak již uvedeno, tíhl spíše k jižní a střední Evropě, jeho pohyb, jak to nejednou charakterizoval jeho syn Slavomír, šel jihovýchodním směrem. Editor Murka Jiří Horák, Wollmanův předchůdce na stoličce srovnávacích slovanských literatur v Brně, viděl zase jako dominantní osu polsko-ruskou, Wollman i slovanský východ geneticky – i jazykově – v podstatě správně odvozoval ze slovanského jihu a středu. V každém případě Frank Wollman neviděl sílu ruské literatury v období renesančně-humanisticko-barokním: to se však mělo později změnit. Možná již zde a také v osvícenském klasicismu a jeho poetice a v obratu k antice, jež byla v Rusku patrná ještě i v žánrovém rozvrstvení romantismu jako klíčového směru, v počátcích ruské klasiky jako „zlatého věku“, tkví to, že se hlouběji nezabýval oním ruským vztlakem, tj. obrovským kvalitativním vzestupem ruské literatury v druhé polovině 19. století, ale vlastně již mnohem dříve.

Problém slovanských literatur je tu ještě jinak specifický. Vyplývá z osobitého postavení slovanských národů jako jejich nositelů (neexistence národních států, ztrácení národního jazyka, ničení národní kultury – problém takřka všech jižních, do značné míry i západních Slovanů; dobová izolovanost východních Slovanů od evropského vývoje – postupně od roku 1054, přes 1223 – 1240 až k prvním Romanovcům). Baroko je tu buď slaběji rozeznatelné, nebo je z pozdějšího hlediska národně emancipačního pokládáno za nepřátelské. To nicméně nebránilo objevovat stopy baroka

70 I. Pospíšil: *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed.: J. Malina. Brno 2005.

71 Viz M. Murko: *Paměti*. Fr. Borový, Praha 1949.

i jinde: pojem barokový slavismus lze číst výrazně od 60. let 20. století (D. Čiževskij/Čyževs'kyj/Tschizewski, S. Mathauserová) a stopy tohoto směru se hledají a nacházejí v prostředích do této doby rozhodně nepokládaných za typicky barokní (např. V. Bechyňová našla baroko v Bulharsku) – důvody jsou nejen typologické, resp. poetologické, ale také genetické (Polsko – Bělorusko – Ukrajina – Rusko; Itálie – Balkán – Bulharsko). Zdá se tedy, že barokní fenomén fungoval nejen jako myšlenkový a tvárný princip, ale také jako podstatný globalizovaný a globalizující faktor. Spojitost baroka, klasicismu a romantismu byla prokazována a prokázána nejednou. O baroku už byla řeč; zatímco romantikové hledali spíše narušování pevného řádu a vyhledávali prvky labilitu poetické i antropologické (nárůst motivů šílenství⁷²), pozdní klasicisté řád budují a pomáhají udržovat už tím, že stavějí generickou, stylovou a motivickou návaznost, v podstatě to, čemu se dnes říká intertextovost.

Nerovnoměrnost vývoje, která je patrná v celém evropském prostoru, se netýká jen slovanských literatur, jak se někdy tvrdí a což vede i k projekci nesprávného pojmu *Ostmitteleuropa* jako smíšené a zaostalé součásti *Mitteleuropa*: je všeobecně známo, jak obtížně se např. německá literatura v novověku dostávala do pozice vyspělé, „západní“ (hranice Západu a Východu vedla v 18. století kulturně právě skrze Německo – viz F. Wollman) a jak se o to programově snažil zejména J. W. Goethe. Obecně se Evropa jeví jako konglomerát tří celků: západní Evropy, kam dlouho patřil i celý areál italský, střední Evropy německo-slovansko-maďarské, někdy i jiná podle proměn kulturních areálů (Švýcarsko, severní Itálie, Transylvánie, část Balkánu apod.) a východní Evropy po romanovovských reformách, zejména Petrových, ocitající se tak skokem v imitačním pásmu západoevropském (nemluvě o pozdějším příznačném pnutí opozičních sil – již A. N. Radiščeva, později děkabristů, např. P. Svinina, K. F. Rylejeva aj. k nově vzniklým USA⁷³): proto je takový vývojový rozdíl mezi ruskou, ukrajinskou a běloruskou literaturou, jenž se do značné míry udržuje až hluboko do 20. století a svými důsledky vlastně dodnes: tyto dvě východoslovanské literatury se spíše podobají literaturám střední Evropy, tedy české, slovenské, poněkud i polské, která však vykazuje silnější spojitosti s vývojem západním).

72 I. Pospíšil: *Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 1995.

73 D. Boden: *Das Amerikabild im russischen Schrifttum bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Hamburg 1968. I. Pospíšil: *Puškinův „John Tanner“ – jeho kontext, smysl a funkce*. In: *Čs. rusistika 1986*, č. 3, s. 106–111. Týž: *Na výspě Evropy. Skici a meditace k 200. výročí narození A. S. Puškina*. Brno 1999.

Stejně jako jinde u Slovanů je jejich vývoj jen povlovný a nemá zdaleka tak razantní kontakt s tehdy vůdčími evropskými literaturami, jako je tomu v případě ruské literatury, která od Ivana IV. Hrozného a hlavně pak od prvních Romanovců s vrcholem za Petra I. expandovala přímo do severní a západní Evropy (Švédsko, Nizozemsko, Velká Británie), odkud přebíralo nejen organizaci státního života (zejména ze Švédska), ale také materiální a duchovní kulturu (Nizozemsko, Anglie). Tak se stalo, že úloha středoevropského mostu k dalším Slovanům a jiným národům Evropy zůstávala Ukrajině a Bělorusku: ostatně jejich publikační centra – kromě Ruské říše – ležela na území tehdejšího Rakouska a později Rakouska-Uherska, tedy například v Praze, Budě, Krakově apod. Tíhnutí Bělorusů k střední Evropě, které se projevuje v publicistické a překladatelské činnosti zejména dnešní kulturní a politické opozice, tu sílí, tu slábne, a je spíše projevem tíhnutí k střední Evropě jako kulturnímu, duchovnímu prostoru, k modelovému centru, které svou multietnicitou a multikulturalitou nejlépe vyjadřuje tranzitivní polohu Běloruska v dnešní Evropě, tedy působit jako mediátor mezi evropským Východem, Západem a Severem: takovou úlohu má do jisté míry i Slovensko (ve vztahu k východním a jižním Slovanům), resp. Slovinsko (ve vztahu k Balkánu a střední Evropě).

Wollmanovo pojetí ruské literatury v jeho raném, ale asi nejdůležitějším díle *Slovesnost Slovanů* tedy ukázalo na dvě věci: jednak na to, že ne zcela pochopil, jak se ruská literatura musela kvalitativně proměnit a pod jakými tlaky, aby dosáhla toho, čeho dosáhla v 19. století a později, na straně druhé ukázal ruskou literaturu jako průnik složitého proudění severojižního (konflikt severu a jihu je v ruské literatuře příznakový), jež tu bylo od raného středověku: ruská literatura není ve Wollmanově pojetí izolovaná, ale úzce souvisí se světovým a jiným slovanským vývojem. Tím, že poukázal na polské prostřednictví a vlivy, ale také na Balkán a střední Evropu jako takovou, byl v letech ideologického schematismu v SSSR i jiných zemích střední a východní Evropy oficiálně jen málo přijatelný, když se přímo programově zdůrazňovala ruská/sovětská výlučnost, to je však již minulost. V té době se v SSSR nepublikovaly ani západní rusistické práce a pokud se vůbec zmiňovaly, tak pouze kriticky a negativně. S jejich překlady do ruštiny se započalo vlastně až v 90. letech 20. století. Proto byla také komparatistika z literární vědy v 50. letech 20. století vylučována.

Je jen škoda, že ani dnes nejsou díla jiných slovanských slavistů do ruštiny příliš překládána; například uměřený výbor z Wollmanových studií různých dob by mohl být i dnes zajímavý; i když připustíme, že Wollmanovo chápání ruské literatury bylo ovlivněno také tím, že nebyla v centru jeho badatelské pozornosti tak silně jako literatury jihoslovanské a západoslovanské, jeho kontextuální pohled ukázal ruskou literaturu

a její kvalitativní specifika střízlivě a srovnávacím způsobem. Tím ruskou literaturu od jejích počátků po jeho dobu nejen zbavoval její „zázračné“ výlučnosti, ale poukázal i na její mezinárodní kořeny, její genezi a soudobé fungování: takto je koncipována i partie o slovanské moderně, v níž právě ruská literatura jako celek – poezie, próza i drama – zaujímá opět dominantní místo.